

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.228 (477)

ВИДОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ-ПОДІЙ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Бровченко Н.В., к.ю.н., викладач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена науково-теоретичному дослідженню проблем здійснення видової диференціації юридичних фактів-подій у конституційному праві України, визначенню критеріїв класифікації та характеристики окремих видів.

Ключові слова: юридичний факт, юридичний факт-подія, абсолютні юридичні факти-події, відносні юридичні факти-події, ординарні юридичні факти-події, надзвичайні юридичні факти-події.

Бровченко Н.В. ВИДОВАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ-СОБЫТИЙ В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Украина
Статья посвящена научно-теоретическому исследованию проблем осуществления видовой дифференциации юридических фактов-событий в конституционном праве Украины, определению критериев классификации и характеристике отдельных видов.

Ключевые слова: юридический факт, юридический факт-событие, абсолютные юридические факты-события, относительные юридические факты-события, ординарные юридические факты-события, чрезвычайные юридические факты-события.

Brovchenko N.V. CONCEPTUAL BASIS OF GENERAL-THEORETICAL CLASSIFICATION OF THE LEGAL FACTS IN A CONSTITUTIONAL LAW / Zaporizhzhia national university, Ukraine

The article is devoted to science and theoretical research of species differentiation of the legal fact-event group differentiation in constitutional law of Ukraine, the definition of criteria for the classification and characterization of selected species.

Today the problem of research of legal facts-events in the constitutional law of Ukraine is becoming more relevant in the native legal science. The special significance of a legal event acquire in connection with the fact that although they act as processes, phenomena or circumstances on which a person may not render strong-willed influence, however, affect the occurrence, change or termination of legal consequences and, therefore, accordingly, there is an urgent need to strengthen the mechanism of legal influence on these circumstances and suitable to their fastening in the hypothesis of the constitutional and legal norms.

The author stresses that the timeliness and necessity of research of legal facts-events additionally updated necessity of theoretical legal knowledge of the essence, content, specific and the other features of this social and legal phenomenon as the gradual development of scientific and technical progress affects quite often natural phenomena which are the result of human activity. Therefore, the problems associated with the legal consequences that arise from the legal developments that require qualitatively renewed understanding and integrated research.

The article proposes a classification of legal facts-events on various criteria, in particular, by the criterion depending on the human activity on the absolute and relative. Although the author focuses on a certain conventionality classification, according to this criterion, with the development of scientific and technical progress absolute facts-events in real life are extremely rare, because almost all socially significant phenomenon (even natural) to some extent depend on the will of the constitutional and legal entities.

Special attention in the research is paid to a place and role of terms among the relative legal facts-events.

Also the author proposes to classify events on other criteria, in particular: the influence on the behavior of the authorized bodies for: ordinary and extraordinary; for repeatability: unique (solar Eclipse, an ecological catastrophe) and periodic (for example, spring floods in Transcarpathia, winter snowfalls, summer fires, etc.); duration time: instant (death from lightning), and long (disease, epidemic, tenure); by the nature of the impacts on: reversible and irreversible.

Key words: legal fact, legal fact-action, legal fact-event, actual condition, actual structure, material legal fact, remedial legal fact, legal act, the legal deed.

На сьогоднішній день проблеми дослідження юридичних фактів-подій у конституційному праві України набувають дедалі більшої актуальності у вітчизняній правовій науці. Особливої

значущості юридичні події набувають у зв'язку з тим, що вони хоча й виступають як процеси, явища чи обставини на які людина не може здійснювати вольового впливу, проте впливають на виникнення, зміну чи припинення правових наслідків, а отже, відповідно, існує нагальна потреба підсилення механізму правового впливу на ці обставини і відповідне їх закріплення в гіпотезі конституційно-правової норми.

Своєчасність дослідження юридичних фактів-подій додатково актуалізується необхідністю теоретико-правового пізнання сутності, змісту, специфіки та інших особливостей цього соціального та юридичного феномену, оскільки поступовий розвиток науково-технічного прогресу впливає досить часто і на природні явища, які стають результатом людської діяльності. Тому проблеми, пов'язані з правовими наслідками, які випливають з юридичних подій, потребують якісно оновленого розуміння та комплексного дослідження.

Метою цієї статті є науково-теоретичне дослідження здійснення видової диференціації юридичних фактів-подій у конституційному праві України, визначення критеріїв класифікації та характеристика окремих видів.

Серед вчених, які тим чи іншим чином займались дослідженням та проблемами класифікації юридичних фактів взагалі та юридичних фактів-подій зокрема, у теорії права та інших галузевих науках можна назвати наступних: С.С. Алексєєва, Є.І. Аюєва, О.В. Барінова, Ю.В. Данилюка, І.М. Ільошихіна, О.С. Іоффе, В.Б. Ісакова, Д.Б. Каткова, С.Ф. Кечек'яна, О.О. Красавчікова, В.В. Лазарєва, В.О. Лучіна, О.В. Малька, М.М. Марченка, М.І. Матузова, Р.Х. Міннеббаєва, В.С. Основіна, М.О. Рожкову, Ю.К. Толстого, В.Л. Федоренка, О.Ф. Фрицького, Р.Й. Халфіної, А.Ф. Черданцева, Г.М. Чувакової, Л.С. Явича та інших.

Так, стихійні лиха (пожежі, повені), народження та смерть людини, хвороби, епідемії, епізоотії, строки, досягнення певного віку та ін. зазвичай відносять до подій, і, за умови закріплення в нормах об'єктивного права абстрактної моделі події, визнаються юридичними фактами-подіями. Вказані юридичні факти-події відіграють важливу роль у механізмі конституційно-правового регулювання і здійснюють відповідний вплив на виникнення, зміну чи припинення конституційних правовідносин.

Будь-які події, власне, не тягнуть жодних юридичних наслідків, проте вони набувають правового змісту в результаті закріплення їх у гіпотезі конституційно-правової норми як одного з елементів фактичного складу, в результаті чого вони стають значущими для права і відіграють ту чи іншу роль у механізмі конституційно-правового регулювання. При цьому, як зазначає М.О. Рожкова, «...слід мати на увазі, що зазвичай подія, власне, не тягне юридичних наслідків – для їх виникнення необхідне «перетинання» юридичної події з життєвою обставиною – юридичною дією» [1, 116]. Приєднуючись до думки вченої, вважаємо, що зазвичай юридичні наслідки виникають з фактичного складу, до якого входять і юридичні події, і юридичні дії.

Наприклад, пожежі, повені, снігопади, епідемії, з одного боку є підставами введення на всій території України або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, проте власне ці події не спричиняють виникнення правових наслідків, оскільки відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. [2] надзвичайний стан вводиться виключно у випадку, якщо вказані події призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних витрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян. Обов'язковим елементом фактичного складу в даному випадку є необхідність видання Указу Президента України, що, в свою чергу, вже залежить від його волі як суб'єкта конституційних правовідносин і, безумовно, є юридичною дією. Так Указом Президента «Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим» [3] було введено режим надзвичайного стану на території Советського, Нижньогірського та Джанкойського районів у зв'язку із захворюванням птахів високопатогенним грипом, що створило загрозу життю і здоров'ю населення. У даному випадку для настання правових наслідків необхідним є фактичний склад, одним з елементів якого і буде вказана юридична подія.

Отже, як зазначає В.Б. Ісаков, факти, перш ніж виявити свої юридичні властивості, повинні бути належним чином встановлені і зафіксовані, адже без цього вони навряд чи можуть бути використані як такі [4, 37]. Проте юридичні факти, пов'язані із подіями, безпосередньо не є за загальним уявленням про них продуктом волі суб'єкта, її виявленням, хоча саме суб'єкт набуває в результаті цього певних прав чи обов'язків. Наприклад, факт народження потребує

належної фіксації у відповідному органі і лише після цього особа набуває конституційної правоздатності і стає учасником конституційних правовідносин (набуває громадянства України, має невід'ємне право на життя (ст.27 [5]), на повагу до його гідності (ст.28 [5]), на свободу та особисту недоторканість (ст.29 [5]), на освіту (ст.53 [5]) тощо). Хоча слід зазначити, що в деяких випадках юридичні факти-події не потребують встановлення та фіксації.

Юридичні факти-події в конституційному праві майже не досліджувались вченими, проте, не зважаючи на незначне, порівняно з діями, місце в системі юридичних фактів, вони заслуговують на більш ґрунтовне дослідження та поглиблений аналіз.

В юридичній літературі існує декілька критеріїв класифікації юридичних фактів-подій, які можна застосовувати для їх диференціації і в конституційному праві.

Досить поширеною є класифікація юридичних фактів-подій за критерієм залежності від людської діяльності на абсолютні та відносні.

До абсолютних юридичних фактів-подій можна відносити явища, виникнення яких не залежать від волі суб'єкта конституційно-правових відносин (наприклад, епідемії, епізоотії, пандемії, панзоотії, стихійні лиха (повені, пожежі, землетруси, снігопади), природна смерть особи, стан здоров'я та ін.).

Вважаємо, що слід приділити окрему увагу таким юридичним фактам-подіям, як хвороби, оскільки вони мають стихійний характер і в переважній більшості не залежать від волі людини (окрім навмисного завдання шкоди власному здоров'ю чи свідоме зараження), проте тягнуть настання правових наслідків. Хвороба учасника конституційних правовідносин викликає настання правоутворюючих, правозмінюючих, правоприпиняючих, правопризупиняючих чи правовідновлюючих правовідносин. Так у разі неможливості глави держави виконувати свої повноваження за станом здоров'я відповідно до ст.108 Конституції України повноваження Президента достроково припиняються, те саме стосується і суддів (ст.126 [5]). Хоча таке формулювання без додаткового уточнення і вичерпного переліку хвороб за наявності яких, особа не може виконувати повноваження Президента України чи судді, унеможлиблює настання відповідного юридичного наслідку. До того ж в Конституції України не вказується на необхідність дострокового припинення повноважень внаслідок погіршення стану здоров'я народних депутатів, хоча на практиці це може стати підставою настання правових наслідків навіть без закріплення в гіпотезі правової норми. Отже, в даному випадку маємо дефектність юридичного факту, яку необхідно враховувати законодавцю при визначенні фактичних моделей обставин.

Таким чином, хвороба як юридичний факт-подія в конституційному праві означає визнану нормами права зміну стану здоров'я будь-якого учасника конституційних правовідносин, що перешкоджає його участі у конституційних правовідносинах.

До відносних юридичних фактів-подій належать явища, що викликані діяльністю суб'єкта конституційно-правових відносин наслідки якої він не може ні попередити ні ліквідувати (оголошення стану війни у випадку зовнішньої агресії, зони надзвичайної екологічної ситуації (прикладом може бути Чорнобильська катастрофа), визначення в конституційно-правовій нормі строку з яким пов'язується настання правових наслідків (строк перебування на посту Президента, Генерального прокурора, судді Конституційного Суду України) та ін.).

Серед відносних юридичних фактів-подій окреме місце займають строки, хоча питання про їх природу в конституційному праві майже не досліджувалось, проте серед науковців у галузі цивільного права переважають думки, що строки є подіями, які в праві постають в якості юридичних фактів. О.О. Красавчиков розглядає строки в якості абсолютних подій, оскільки вони не мають безпосереднього зв'язку із волею людини [6, 69]. Найбільш вдало строки характеризує В.Б. Ісаков, відносячи їх до таких юридичних фактів, які можуть виступати лише як елементи фактичного складу, оскільки власне строк, поза зв'язком із конкретною ситуацією та іншими юридичними фактами, жодного змісту не несе, він є значущим як строк «чогось» [4, 21-22]. Подібної точки зору дотримується і О.В. Кузакова, яка, досліджуючи строки в трудовому праві, дійшла висновку, що строки можуть виступати тільки як елементи фактичного складу, хоча в рамках фактичного складу вони виступають як самостійні юридичні факти, і кваліфікує їх як абсолютні події [7, 14].

Іншої точки зору дотримується В.П. Грибанов. Він зазначає, що строки в праві мають подвійну природу: вони вольові за правовою природою, але несуть відбиток об'єктивного спливання часу, тому, вважає вчений, їх не можна відносити ні до подій, ні до дій, адже вони є юридичними фактами особливого роду [8].

С. А. Зінченко взагалі заперечує визнання строків у якості юридичних фактів навіть «в якості вольових правових обставин» [9, 29]. На думку вченого, «...строки, як і усі інші події, задіяні в праві, відносяться до одного з різновидів юридичних засобів у механізмі правового регулювання, не будучи юридичними фактами, вони створюють ті чи інші умови і передумови (попередні умови) виникнення та руху права» [9, 30].

Викладені позиції вчених являють певний науковий інтерес, проте не можна в повному обсязі погодитись із жодною з точок зору. Можливо, це пов'язано зі специфікою саме галузі конституційного права, а можливо, з тим, що строки в конституційному праві мають всеохоплюючий характер, оскільки стосуються всіх елементів механізму конституційно-правового регулювання і є їх необхідною складовою.

У загальнофілософському розумінні, як зазначає Г.Є. Зборовський, «...простір і час є формами буття матерії, поза якими рухома матерія не може існувати, якщо об'єктивно реально існують багато з її видів, в тому числі і біологічна, і соціально організована, то ці об'єктивно реальні види матерії не можуть існувати в абстрактному біологічному та соціальному часі та просторі. Вони потребують конкретних реальних форм для свого буття» [10, 9]. Тобто фізичний простір і час є загальними параметрами об'єктивної дійсності і знаходяться поза впливом будь-яких суб'єктивних чинників, в тому числі й волі суб'єкта конституційно-правових відносин, тому всі правові явища виникають, розвиваються і припиняються в межах простору і часу.

Проте людська діяльність здійснюється не тільки у фізичному просторі і часі, який виступає в якості основи, фундаменту, а й у соціальному просторі і часі, який справляє серйозний вплив на характер самої діяльності. З огляду на викладене, вважаємо доцільним приєднатись до позиції Г.Є. Зборовського, який вважає, що простір і час параметри «...нібито незримо присутні в кожному акті цієї діяльності, вимагаючи до себе уваги, змушуючи враховувати себе, передбачати можливі наслідки поведінки, що відповідає прийнятому в розрахунок фактору часу і простору. Соціальний час і простір – це не пасивні форми суспільного життя, а своєрідні активні «регулятори» відносин, що характеризують будь-які серйозні соціальні дії» [10, 14].

Отже, будь-які суспільні відносини, в тому числі і конституційно-правові, можуть існувати тільки в нерозривному поєднанні параметрів фізичного та соціального простору та часу. Тобто, якщо спливання часу об'єктивно, на нього не можна впливати (фізичний час), то строк, що уявляє «певний момент чи проміжок (період) часу» [11, 569], починає спливати від моменту, встановленого саме суб'єктом конституційно-правових відносин, закріпленого в гіпотезі конституційно-правової норми (соціальний час). Отже, з одного боку, настання строку є об'єктивною обставиною, яка не залежить від волі суб'єкта конституційно-правових відносин, і саме настання строку, може спричинити настання правових наслідків; з іншого боку, визначення строку в гіпотезі конституційно-правової норми є прерогативою безпосередньо суб'єкта конституційних правовідносин (указ Президента, закон, рішення органу місцевого самоврядування тощо), і навіть, дотримання строку може залежати чи не залежати від волі суб'єкта. Зазначимо, що переважна більшість строків у конституційному праві є відносними подіями, хоча в деяких випадках їх можна відносити і до абсолютних подій.

Приєднуючись до думки М.О. Рожкової [1, 122], О.Є. Вороніна [12, 10], вважаємо, що правова природа строків і в конституційному праві має все ж таки дуалістичну природу, яка полягає в поєднанні суб'єктивної та об'єктивної складової. Як зазначає О.О. Карташов, «...строк, як юридичний факт у своєму виникненні носить вольовий характер, його спливання може бути змінено волею і діяльністю людей. В сутності строків як юридичних фактів поєднуються суб'єктивний і об'єктивний фактори» [13, 11].

З суб'єктивної сторони це вільне встановлення, тривалість, призупинення, відновлення, дотримання суб'єктом конституційно-правових відносин (залежність від волі суб'єкта) строку, з яким конституційна норма пов'язує настання правових наслідків, і з цієї точки зору він уявляється як юридичний факт (елемент фактичного складу). Наприклад, відповідно до ст.141 Конституції України «депутати сільської, селищної, міської ради обираються строком на 5

років» [5], «суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років» (ст.148 [5]), «перше призначення на посаду судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України» (ст.128 [5]), «строк повноважень Генерального прокурора України – 5 років» (ст.122 [5]) та ін. Тобто наявною є відносна юридична подія, адже в будь-який момент суб'єкт конституційного правовідношення може вплинути на його настання. Наприклад, суддю може буди звільнено з посади до настання строку його обрання або призначення, або з власної ініціативи (може подати заяву по відставку або про звільнення за власним бажанням (п.9 ч.5 ст.126 [5]), або з ініціативи інших суб'єктів конституційно-правових відносин (наприклад, у разі припинення громадянства (п.7 ч.5 ст.126 [84]), у разі порушення присяги (п.5 ч.5 ст.126 [5])). І у першому, і у другому випадках, спостерігаємо здійснення активного впливу суб'єктів конституційно-правових відносин на настання строку: наявним є дострокове припинення повноважень, в даному випадку судді.

Отже, з суб'єктивної сторони, строки як юридичні факти-події в конституційному праві це свідомо вольова діяльність суб'єктів конституційно-правових відносин в обранні та встановленні певного масштабу часу, що застосовується в практичній діяльності, а також за допомогою вольової свідомої діяльності фіксуються проміжки часу як об'єктивного процесу. Слід зазначити, що в нормах конституційного права регламентуються тільки юридично значущі проміжки часу, які будучи формально визначеними у правових нормах набувають властивостей, які не притаманні часу у філософському розумінні, адже строк може бути встановлений, подовжений, призупинений, відновлений тощо.

З об'єктивної ж сторони, настання строку можливе і незалежно від волі суб'єкта конституційно-правових відносин: наприклад, відповідно до п.1 ч.5 ст.126 Конституції України [5] суддя звільняється з посади органом, що його призначив чи обрав у разі закінчення строку, на який його обрано чи призначено, і з цієї точки зору він завжди є абсолютною юридичною подією, яка може допускати у свій склад інші елементи (окрім закінчення строку, для звільнення судді необхідним елементом фактичного складу є Указ Президента).

Строк може виступати і в якості самостійного юридичного факту, наприклад, Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення (ч.5 ст.94 [5]). Вказаний приклад ілюструє, що з моменту оприлюднення Закону до моменту настання правових наслідків (набуття ним чинності) повинно пройти десять днів, і жоден суб'єкт конституційно-правових відносин не може вплинути на його призупинення, відновлення тощо. На користь самостійності вказаного юридичного факту свідчить і те, що спливання десяти днів достатньо для настання правових наслідків і жодних інших елементів не потребує.

В деяких випадках настання строку залежить не тільки від фізичних обставин спливання часу, а й від конкретних дій суб'єкту конституційно-правових відносин, що обумовлюється визначенням у конституційно-правовій нормі необхідності настання конкретної обставини, з якою пов'язується настання строку, і відповідно правових наслідків. Так у п.1 Розділу XIV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, міських рад та сільських селищних, міських голів» від 10 липня 2010 р. [14] зазначається, що «цей Закон набирає чинності з дня його опублікування», тобто саме ця дія (опублікування) одночасно є подією (строком), з яким пов'язується настання правових наслідків, що, в свою чергу, є яскравим прикладом дуалістичної природи строків у конституційному праві України.

До строків у розумінні їх не як певного проміжку часу, а як моменту настання події, з якими конституційно-правова норма пов'язує настання правових наслідків, можна відносити настання певного віку, з яким пов'язується виникнення, зміна чи припинення конституційних правовідносин: наприклад, досягнення 18-річного віку для набуття права голосу (ст.70 [5]), 21-річного віку для набуття пасивного виборчого права бути обраним народним депутатом України (ст.76 [5]), 35-річного віку для можливості обрання Президентом України (ст.103 [5]), 65 років для звільнення з посади судді (ст.126 [5]) тощо. Тобто, хоча в гіпотезі правової норми і визначений строк настання певного віку, особа не може вплинути на його настання. Тут наявним є абсолютний юридичний факт-подія.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що настання строку завжди є відносною юридичною подією, що може бути як необхідним елементом фактичного складу, так і виконувати

самостійну роль і спричиняти настання конституційно-правових наслідків. Процес же встановлення, дотримання, призупинення, відновлення чи припинення строків слід відносити до елементів фактичного складу, які вже можуть залежати чи не залежати від волі суб'єкта конституційних правовідносин.

Існує думка, що в конституційному праві не вбачається необхідність проводити розподіл подій на абсолютні та відносні, адже, на думку Ю. В. Данилюка «...не важливо що стало причиною смерті народного депутата України, а важливим є саме настання цієї події, що тягне за собою виникнення конституційних правовідносин, пов'язаних із достроковим припиненням його повноважень» [15, 133]. Дійсно в описаному прикладі не важливо що стало причиною, а важливим є наслідок, який є однаковим і у випадку абсолютної (природна смерть), і у випадку відносної (убивство, самогубство) події. Проте, якщо розглянути інший приклад – подання Президента до Верховної Ради України про оголошення стану війни у випадку збройної агресії проти України (п.19 ст.106 [5]), – то стає зрозумілим, що цю подію не можна віднести до абсолютних подій, адже, з одного боку це свідомо дія людей, з іншого боку, це подія, оскільки не залежить від волі суб'єктів конституційно-правових відносин, проте спричиняє настання правових наслідків, що полягають у введенні воєнного стану, загальну або часткову мобілізацію та ін. Усі перелічені наслідки мають безпосереднє значення для конституційного права, адже спричиняють виникнення чи динаміку конституційно-правових відносин.

З викладеного можна зробити висновок про певну умовність цієї класифікації, за якою юридичні факти-події поділяються на абсолютні та відносні, адже з розвитком науково-технічного прогресу абсолютні факти-події в реальному житті зустрічаються вкрай рідко, оскільки майже всі суспільно значущі явища (навіть природні) тією чи іншою мірою залежать від волі суб'єктів конституційно-правових відносин. Проте необхідність дослідження юридичних фактів у конституційному праві за вказаним критерієм є очевидною з огляду на те, що відносні факти-події в конституційному праві певною мірою залежать від волі людини, а отже, можна певним чином передбачити їх настання і в гіпотезі конституційно-правової норми визначити їх правові наслідки, в той час як абсолютні факти-події не залежать від волі людини, а тому їх настання може викликати законодавчу неврегульованість, ситуацію в якій настання правових наслідків не пов'язуватиметься із визначенням у нормі права, тобто наявним стане дефектність юридичного факту, яка гальмуватиме розвиток та зміцнення державності в Україні.

Певний науковий інтерес викликає класифікація подій за впливом на поведінку уповноважених органів і поділ їх на ординарні та надзвичайні. Ординарні потребують виключно фіксації настання певної події (народження, смерть, визнання безвісті відсутнім, стан здоров'я). Надзвичайні події потребують активного втручання суб'єктів конституційно-правових відносин і прийняття активних заходів для подолання їх наслідків. Наприклад, п.4 ч.1 ст.6 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2] чітко визначає перелік і межі надзвичайних заходів, вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням надзвичайного стану, а також перелік тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Можна виділити такі види надзвичайних ситуацій в залежності від характеру прояву:

- 1) надзвичайні ситуації природного характеру, викликані стихійними лихами (землетрусами, повеннями, повеннями та ін.), природними пожежами, епідеміями, епізоотіями, ураженнями сільськогосподарських рослин і лісів хворобами і шкідниками;
- 2) надзвичайні ситуації екологічного характеру, до яких можна віднести екстремальні ситуації, пов'язані зі зміною стану суші, кризові ситуації зі зміною якостей атмосфери, водного середовища. Варто зазначити, що екологічні надзвичайні ситуації можуть виникати не тільки при різкій зміні параметрів оточуючого середовища у зв'язку із критичною масою цих змін, а й при промислових аваріях, хоча тоді їх слід відносити не до абсолютних, а до відносних фактів-подій, оскільки певною мірою їх настання спричинене діяльністю людини.
- 3) надзвичайні ситуації техногенного характеру, що викликані промисловими, транспортними та іншими аваріями, пожежами (вибухами), аваріями із викидами (загрозою викидів) сильнодіючих, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин,

раптові руйнування споруд і будівель, прориви греблі, аварії на електроенергетичних і комунікаційних системах життєзабезпечення, очисних спорудах та ін.)

- 4) надзвичайні ситуації соціального характеру (терористичні акти, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, масові безпорядки та ін.).

Отже, надзвичайні ситуації зазвичай визначаються як неочікуване настання подій, що мають тривалі і тяжкі наслідки. Надзвичайні ситуації екологічного характеру є неочікуваним стихійним і антропогенним лихом, що викликає чи створює загрозу нанесення шкоди екології, загибель людей і знищення власності, наслідком чого є значна деформація звичного способу життя, середовища існування, а в деяких випадках і руйнацію конституційного ладу. Тому для запобігання їх виникнення і найшвидшого подолання слід належним чином передбачити в конституційно-правовій нормі усі викладені явища і нормативно-правовий механізм їх подолання.

Також в деяких галузевих науках існує думка [1, 118-119; 12, 8], що юридичні факти-події можна класифікувати за деякими іншими критеріями. За критерієм повторюваності юридичні події поділяють: унікальні (сонячне затемнення, екологічна катастрофа) та періодичні (наприклад, весняні повені на Закарпатті, зимові снігопади, літні пожежі та ін.).

За тривалістю в часі виділяють моментальні (смерть від удару блискавки) та тривалі юридичні події (хвороба, епідемія, строк перебування на посаді).

За характером наслідків юридичні події поділяють на зворотні та незворотні. Зворотні події – це явища, по закінченні яких відновлюються правовідносини, які існували до настання певної події. Так, наприклад, введення режиму надзвичайного стану передбачає відповідно до п.3 ч.1 ст.6 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [2] передбачає видання Указу Президента, в якому чітко визначається час, з якого вводиться стан, і строк, на який він вводиться. Незворотні події характеризуються тим, що після настання правових наслідків повернення до первинного стану є неможливим і це чітко визначено у правовій нормі. Наприклад, відповідно до п.2 ч.2 ст.108 Конституції України повноваження Президента припиняються достроково в разі неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я. Ця підстава має незворотній характер і, навіть якщо стан здоров'я особи нормалізується, вона не зможе відновити достроково припинені повноваження. Ці критерії можна застосовувати при класифікації юридичних фактів-подій і в конституційному праві, проте слід зважати, що зайва теоретизація при здійсненні поглибленої та розширеної класифікації може сприяти надмірній схематизації і заплутувати сутнісне уявлення про досліджувану правову категорію в цілому.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що юридичні факти-події на сьогоднішній день є категорією малодослідженою в конституційному праві, яка потребує в подальшому окремого, більш ґрунтовного дослідження з огляду на її теоретичну та практичну значущість. З практичної точки зору для конституційного права дослідження юридичних фактів-подій має велике значення, адже настання деяких з них має наслідки не для окремо взятого суб'єкта конституційно-правових відносин (юридичної чи фізичної особи), а й для специфічних суб'єктів – нація, народ, держава, тому найбільш повне закріплення правових моделей цих обставин сприятиме злагодженому функціонуванню всього державного механізму. Адже факти народження, смерті, стихійні лиха, хвороби, строки можна відносити до юридичних фактів-подій, які займають окреме місце в структурі механізму конституційно-правового регулювання і викликають настання юридичних наслідків лише в тому випадку, коли норма права передбачає для абстрактної моделі події настання відповідних правових наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1550-14>
3. Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим: Указ Президента України від 03 грудня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1692%2F2005>

4. Исаков В.Б. Юридические факты в российском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юстицинформ, 1998. – 48 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Советское гражданское право: [учебник] в 2 т. / [под ред. О.А. Красавчикова]. – М.: Высшая школа, 1972. – Т.1.– 1972. – 448 с.
7. Кузакова О.В. Сроки в трудовом праве как юридические факты и как юридические условия: сравнительно-правовой аспект: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / О.В. Кузакова; Уральская государственная юридическая академия. – Екатеринбург, 2008. – 39 с.
8. Грибанов В.П. Сроки в гражданском праве / В.П. Грибанов. – М.: Юридическая литература, 1967. – 481 с.
9. Зинченко С.А. Юридические факты в механизме правового регулирования / С.А. Зинченко. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 152 с.
10. Зборовский Г.Е. Пространство и время как формы социального бытия. – Свердловск: Свердловский юридический институт, 1974. – 105 с.
11. Лопатин В.В. Малый толковый словарь русского языка / В.В. Лопатин, Л.Е. Лопатина. – М.: Рус. яз., 1990. – 704 с.
12. Воронин А.Е. Юридические факты-события в российском праве (общетеоретический анализ): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А.Е. Воронин; Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний. – Владимир, 2008. – 19 с.
13. Карташов А.А. Сроки в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02: «Конституционное право; муниципальное право» / А.А. Карташов; ФГОУ ВПО «Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации». – Москва, 2008. – 25 с.
14. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2487-17>
15. Данилюк Ю.В. Теоретичні засади конституційних правовідносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Юрій Васильович Данилюк. – К, 2009. – 203 с.

УДК 342.7(477)+342.72/73(438)(043.5)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОМБУДСМАНІВ В БОЛГАРІЇ

Голяк Л.В., к.ю.н., професор

Львівський інститут Межрегіональної Академії управління персоналом

У роботі висвітлюються проблеми становлення та розвитку інституту муніципальних омбудсманів Республіки Болгарія як сучасної інституції забезпечення реалізації та охорони прав людини на локальному рівні, дається характеристика їх прав та обов'язків.

Ключові слова: муніципалітет, органи місцевого самоврядування, громадський контроль, неурядові організації, муніципальні права людини, муніципальний омбудсман.